

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(1\)-33](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(1)-33)

УДК 330.1:338.2(477)

Володимир ПАНЧЕНКО

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

<https://orcid.org/000-0002-4927-0330>

e-mail: op_panchenko@ukr.net

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТА КОНКУРЕНТНИМИ ПОЗИЦІЯМИ СУБ'ЄКТІВ БІЗНЕСУ: МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Обґрунтовано актуальність проблематики досліджень у сфері ідентифікації та аналізування впливу чинників зовнішнього середовища на підприємницьку активність та формування конкурентних позицій суб'єктів господарювання. Метою дослідження визначено наукове обґрунтування теоретично-методичних аспектів управління розвитком та конкурентними позиціями суб'єктів бізнесу і проведення економетричного моделювання впливу чинників інституційного середовища на ефективність інструментарію такого напрямку управління. Оцінено факторне навантаження компонент індекса економічної свободи в Україні у 2000-2020 рр., що дозволило визначити властиві числа кореляційної матриці за компонентами індексу економічної свободи в країні. Наведено результати оцінювання взаємозв'язку між обсягами товарообороту малих суб'єктів підприємництва на одного мешканця та компонентами економічної свободи в Україні. Розраховано факторне навантаження компонент показника легкості ведення підприємницької діяльності малих суб'єктів підприємництва в Україні. Виявлено взаємозв'язки між обсягами ділової активності та компонентами показника якості підприємницького середовища в Україні.

Ключові слова: управління, підприємницький сектор, конкуренція, чинники розвитку, моделювання.

Volodymyr PANCHENKO

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT AND COMPETITIVE POSITIONS OF BUSINESS ENTITIES: MODELING THE INFLUENCE OF THE FACTORS OF THE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT

The relevance of the issues of research in the field of identification and analysis of the influence of external environmental factors on entrepreneurial activity and the formation of competitive positions of business entities is substantiated. The purpose of the study is to provide a scientific basis for the theoretical and methodological aspects of managing the development and competitive positions of business entities and conducting econometric modeling of the influence of the factors of the institutional environment on the effectiveness of the tools of this direction of management.

The factor load of the components of the index of economic freedom in Ukraine in 2000-2020 was estimated, which made it possible to determine the characteristic numbers of the correlation matrix for the components of the index of economic freedom in the country. The results of the assessment of the relationship between the turnover of small business entities per resident and the components of economic freedom in Ukraine are presented. The factor loading of the components of the indicator of the ease of conducting business activities of small business entities in Ukraine was calculated. Interrelationships between the volume of business activity and the components of the indicator of the quality of the business environment in Ukraine have been revealed. The scientific novelty of the research results lies in the improvement of the methodology for modeling the influence of external environmental factors on the development and strengthening of the competitive positions of business entities.

The applied value of the obtained research results consists in establishing a complex of prerequisites that hinder the development and strengthening of the competitive positions of business entities in Ukraine, in particular in terms of the predominance of departmental interests over the interests of the country and the business sector, low effectiveness of regulatory legislation, limited responsibility of the authorities for obstacles to the functioning of sub business entities.

Key words: management, business sector, competition, development factors, modeling.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Ефективне функціонування розвитку кожного окремо взятого суб'єкта господарювання – завдання його менеджменту, однак, коли мова йде про підприємницький сектор національної економіки, то тут вже держава відповідальна за створення умов, які будуть сприятливими для того, аби створювалися і відкривалися нові бізнеси, відбувалося нарощення обсягів господарювання діючих підприємств, а також малі переростали в середні, а середні – у великі підприємства, збільшувався експортний потенціал країни та зростало ВВП. Ключовим у такій державній політиці є створення сприятливого і прозорого в плані конкуренції бізнес-середовища. Відтак, актуалізується завдання розробки адекватної методики аналізування і оцінювання впливу чинників зовнішнього середовища на розвиток і зміцнення конкурентних позицій підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання управління розвитком та конкурентним позиціями суб'єктів бізнесу є об'єктом досліджень низки науковців, які виділяють різні передумови, чинники, напрями, інструменти та засоби забезпечення

ефективності управління. Т. Васильців [1] та О. Іляш [2] значну увагу приділяють галузевим особливостям підприємницької діяльності та тенденціям при підвищенні конкурентоспроможності підприємницького сектору економіки. Технологічні та інноваційні аспекти розвитку і зміцнення конкурентних позицій суб'єктів бізнесу розкриває Я. Березівський [3]. Окремі науковці (Л. Любохинець [4], В. Шпильова [5]) більше уваги приділяють дослідженням внутрішньоорганізаційних передумов та чинників при забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. На необхідності досягнення збалансованості внутрішнього ринку та подолання імпортозалежності, що може стимулювати розвиток конкурентного потенціалу вітчизняного підприємницького сектору економіки наголошує Р. Лупак [6]. Також важливість розвитку експортно-імпортного потенціалу у посиленні конкурентних позицій суб'єктами бізнесу доводить Ю. Кравчик [7]. Таким чином існує значна кількість чинників, що мають вплив на ефективність управління розвитком та конкурентними позиціями суб'єктів бізнесу і важливо першочергово визначитися із сукупністю пріоритетних чинників, зокрема інституційного середовища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Однак, на сьогодні все ще не напрацьовано якісної методики моделювання того, як зміна тих, чи інших чинників, параметрів бізнес-середовища буде впливати на бізнес-активність, у т. ч. зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів вітчизняного бізнесу.

Формулювання цілей статті

Метою статті є наукове обґрунтування теоретично-методичних аспектів управління розвитком та конкурентними позиціями суб'єктів бізнесу і проведення економетричного моделювання впливу чинників інституційного середовища на ефективність інструментарію такого напряму управління.

Виклад основного матеріалу

З метою визначення впливу чинників інституційного середовища на розвиток та конкурентні позиції суб'єктів бізнесу підприємницької сфери і економіки загалом застосуємо низку економіко-математичних методів. Насамперед, метод факторного аналізу (зокрема метод головних компонент) який дає можливість виявити приховані (латентні) першопричини, які пояснюють кореляцією між ознаками. Використання методу ґрунтується на припущенні, що ознаки є лише індикаторами певних існуючих властивостей явища, які безпосередньо не вимірюються.

Відомо, що ступінь економічної свободи в країні істотно пов'язаний з рівнем трансакційних витрат підприємств. З врахуванням цього, доцільно використати факторний аналіз з метою визначення найважливіших ознак характеристики рівня економічної свободи в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Факторне навантаження компонент індекса економічної свободи в Україні у 2000-2020 рр.

Показник	Фактор 1	Фактор 2
Свобода підприємництва	0,90760	0,05076
Торговельна свобода	0,77925	0,05859
Фіскальна свобода	0,79295	-0,00081
Витрати уряду	-0,15636	0,08353
Монетарна свобода	-0,15683	0,06382
Інвестиційна свобода	0,79167	0,00585
Фінансова свобода	0,80775	0,02885
Права власності	0,95629	0,01703
Свобода від корупції	0,86427	-0,02660
Свобода трудових ресурсів	0,91102	-0,03507
Індекс сприйняття корупції	0,91171	-0,03082
<i>Expl.Var</i>	0,82640	0,24605
<i>Prp.Toit</i>	0,06887	0,02050

Як видно з таблиці найважливішими факторами серед компонент індекса економічної свободи є забезпечення права власності (з факторним навантаженням 0,95629), свободи трудових ресурсів (0,91102), свободи підприємництва (0,90760) та свободи від корупції (0,86427) (рис. 1).

Такі результати узгоджуються з теоретичними постулатами сучасних теорій соціально-економічного розвитку, які стверджують, що у центрі будь-якої економічної політики повинні розглядатися справедливість та рівність для фізичних осіб, свобода підприємницької діяльності, свобода трудових ресурсів і свобода від корупції.

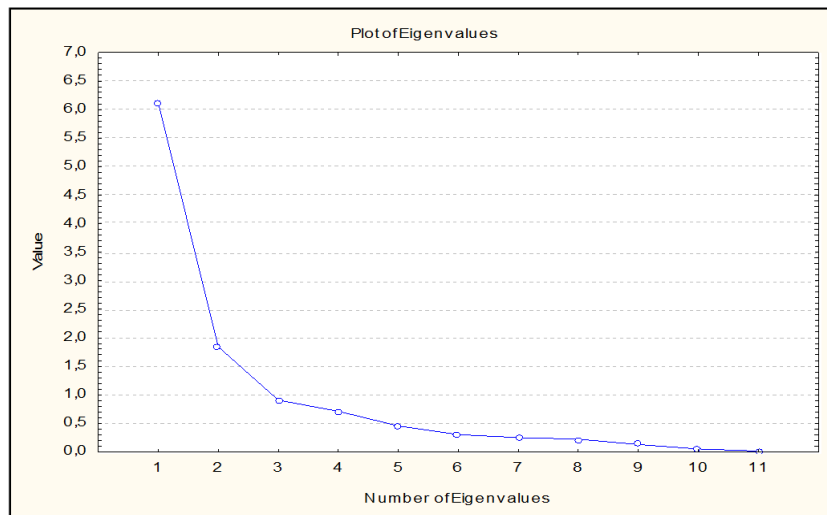

Рис. 1. Власиві числа кореляційної матриці за компонентами індексу економічної свободи в Україні у 2000-2020 рр.

З метою доповнення аналізу впливу окремих компонент в сфері економічної свободи на здійснення підприємницької діяльності (обсяг товарообороту на одного мешканця) у дослідженні застосовано метод багатфакторного регресійного аналізу, який засвідчує, що найістотніший прямо пропорційний вплив здійснює показник якості інфраструктури (коефіцієнт регресії 0,90571), мала приватизація (0,21389), меншою мірою впливає реструктуризація підприємств (0,09849) (табл. 2).

Таблиця 2

Взаємозв'язок між обсягами товарообороту малих суб'єктів підприємництва на одного мешканця та компонентами економічної свободи в Україні у 2000-2020 рр.

Показники	Beta-коефіцієнт	Стандартне відхилення Beta	B-коефіцієнт	Стандартне відхилення B	t(582)	Рівень статистичної помилки
Вільний член	0,00000	0,00000	-0,18946	0,15377	-0,25202	0,01616
Мала приватизація	0,21389	0,00607	0,00146	0,00087	0,34310	0,00490
Реструктуризація підприємств	0,09849	0,00621	0,00196	0,00195	0,20513	0,02789
Реформа банківської системи	-0,05797	0,00840	-0,00082	0,00067	-0,24953	0,01666
Якість телекомунікаційного зв'язку	0,90571	0,00717	0,01026	0,00095	2,21210	0,00000

$R=0,984$; $R^2=,963$; $F(4,21)=162,36$ $p<1,000$; Стандартне відхилення = 0,269

Як видно з табл. 3 найбільш впливовими факторами щодо малих суб'єктів підприємництва в межах вітчизняної економіки є одержання дозволу на будівництво (факторне навантаження 0,89468), реєстрація підприємства (0,88628), реєстрація власності (0,67884) та умови оподаткування (0,67284). Причому ці фактори, як можна судити з рис. 2, є практично рівнозначно важливими.

Таблиця 3

Факторне навантаження компонент показника легкості ведення підприємницької діяльності малих суб'єктів підприємництва в Україні у 2000-2020 рр.

Показники	Фактор 1	Фактор 2
Реєстрація підприємства	0,88628	-0,00192
Одержання дозволу на будівництво	0,89468	0,03552
Реєстрація власності	0,67884	0,06636
Кредитування	0,47176	-0,05868
Захист інвесторів	0,24956	-0,06780
Оподаткування	0,67284	0,01476
Міжнародна торгівля	0,57812	-0,04836
Забезпечення виконання контрактів	0,20804	0,09648
Ліквідація підприємств	0,13108	0,03828
Expl. Var.	0,47364	0,22548
Prp. Totl.	0,04740	0,02256

Звичайно, структура показника, що розраховується експертами Світового банку – легкість здійснення підприємницької діяльності, найбільш показово відображає обсяг та динаміку трансакційних витрат підприємств. Причому як загалом по економіці, так і в межах окремих секторів та галузей.

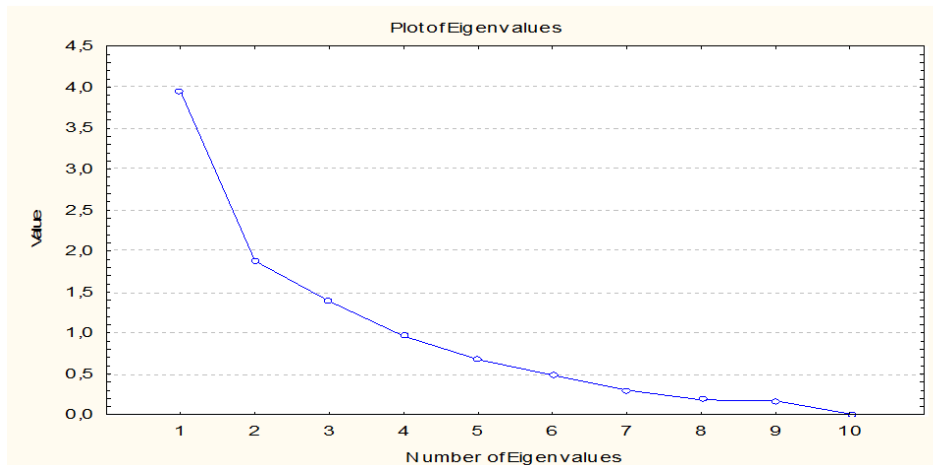

Рис. 2. Властиві числа кореляційної матриці за компонентами показника легкості здійснення підприємницької діяльності в Україні у 2000-2020 рр.

Продовжуючи використання економетричних методів для оцінювання найістотніших чинників впливу, застосуємо регресійний метод найменших квадратів (у період з 2000 по 2020 рр. для умов України), результати якого свідчать, що серед чинників якості підприємницького середовища діяльності, які негативно впливають на обсяг валового внутрішнього продукту доцільно відзначити наступні: сприятливість реєстрації підприємства (коефіцієнт регресії дорівнює $-0,56965$); оподаткування ($-0,45956$); реєстрація власності ($-0,11365$); міжнародна торгівля ($-0,04714$) (табл. 4).

Таблиця 4

Взаємозв'язок між обсягами ділової активності та компонентами показника якості підприємницького середовища в Україні у 2000-2020 рр.

Показники	Beta-коефіцієнт	Стандартне відхилення Beta	B-коефіцієнт	Стандартне відхилення B	t(16)	Рівень статистичної помилки
Вільний член	0,00000	0,00000	-2,06841	0,80381	-0,52635	0,00047
Реєстрація підприємства	-0,56965	0,02658	-0,00004	0,00512	-0,00197	0,01345
Реєстрація власності	-0,11365	0,02911	-0,00193	0,00560	-0,07033	0,00688
Кредитування	0,44139	0,02704	0,00612	0,00545	0,22961	0,02200
Оподаткування	-0,45956	0,02562	-0,00061	0,00465	-0,02672	0,00915
Міжнародна торгівля	-0,04714	0,02957	-0,00543	0,00465	-0,23917	0,01975
Забезпечення виконання контрактів	0,04414	0,02777	0,01164	0,00745	0,31949	0,00752

Аналізуючи ефективність використання трансакційних витрат доцільно використати індекс Фельдмана, який відображає ефективність трансакційних витрат для досягнення кінцевого результату (нарощення ВВП на одну особу) з урахуванням часового періоду, який у нашому дослідженні був взятий як один рік (відповідно, повністю ефективний – 1, неефективний – 0). Тобто очевидно, що ефективність трансакційних витрат в Україні фактично близька до нуля. У розрізі окремих трансакційних витрат, що відносяться до офіційних платежів в Україні за цією ж методикою оцінимо які саме трансакційні витрати підприємницького сектора дають найбільший ефект для зростання ВВП на одну особу.

Фактично, в умовах України неофіційні платежі (хабарництво, корупційна діяльність) та захист з боку нелегальних «охоронних» структур для активізації підприємницької діяльності має набагато істотний вплив, порівняно з окремими офіційними трансакційними витратами [8, с. 40–45; 9, с. 825–836]. Проте така динаміка носить певний позитивний вплив лише в короткотерміновому періоді, оскільки ці витрати становлять істотну частку від прибутку підприємства і, в довгостроковому періоді не лише збільшуються, але й здійснюють негативний вплив як на конкурентні позиції суб'єктів бізнесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отримані результати дозволяє встановити комплексу передумов, які перешкоджають розвитку та зміцненню конкурентних позицій суб'єктів бізнесу в Україні. Йдеться про превалювання відомчих інтересів над інтересами країни та підприємницького сектору економіки при запровадженні нових регуляторних дій; малу дієвість регуляторного законодавства у зв'язку із недостатньою прозорістю здійснення регуляторної політики конкретною державною інституцією; незастосування на практиці регуляторного законодавства в частині притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників та посадових осіб центральних та місцевих органів влади, винних у порушенні порядку регуляторної діяльності та інші.

У подальших дослідженнях варто акцентувати увагу на формування інституційного інструментарію, що передбачатиме подолання означених перешкод та створення привабливого середовища для підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектору економіки України.

Література

1. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Юрків Н. Я. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 90–101.
2. Pyash O., Lupak R., Vasylytsiv T., Hetmanskyi V. Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. 2021. № 51. P. 7–24.
3. Березівський Я. П. Ідентифікація умов та чинників формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. Вип. 63. С. 31–35.
4. Любохинець Л., Поплавська О. Удосконалення стратегічного управління конкурентними позиціями підприємства. *Modeling the development of the economy system*. 2022. № 1(1). P. 46–54.
5. Шпильова В. О., Кравчик Ю. В., Ященко І. В. Управління конкурентними позиціями підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022. № 1. С. 23–30
6. Lupak R., Kunytska-Iliash M. Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 117–123.
7. Кравчик Ю. В. Планування зовнішньоекономічної діяльності як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: економічні науки*. 2021. № 4. С. 78–83.
8. Куницька-Іляш М. В. Критичний аналіз державної політики забезпечення розвитку та фінансової безпеки пріоритетних галузей національної економіки України. *Modeling the development of the economy system*. 2022. № 2(4). P. 40–45.
9. Berezivskyi Y., Zbarsky V., Zbarska A. Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. 2021. № 7 (4). P. 825–836.

References

1. Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L., Yurkiv, N. Ya. (2012). Institutional support for the expansion of financial capabilities of industrial and agricultural enterprises at the regional level. *Finances of Ukraine*. no. 3. P. 90–101.
2. Ilyash, O., Lupak, R., Vasylytsiv, T., Hetmanskyi, V. (2021). Models of efficiency of functioning in trading enterprises under conditions of economic growth. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*. no 51. P. 7–24.
3. Berezivskyi, J. P. (2021). Identification of conditions and factors of formation of technological competitiveness of the national economy. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences*. Is. 63. P. 31–35.
4. Lyubokhinets, L., Poplavska, O. (2022). Improvement of strategic management of competitive positions of the enterprise. *Modeling the development of the economy system*. no. 1(1). P. 46–54.
5. Shpylyova, V. O., Kravchuk, Yu. V., Yashchenko, I. V. (2022). Management of competitive positions of the enterprise. *Herald of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. no. 1. P. 23–30.
6. Lupak, R., Kunytska-Iliash, M. (2017). Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution. *Problems of the economy*. no 2. P. 117–123.
7. Kravchuk, Yu. V. (2021). Planning of foreign economic activity as a factor in increasing the competitiveness of an enterprise on the world market. *Herald of the Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. no. 4. P. 78–83.
8. Kunytska-Ilyash, M. V. (2022). Critical analysis of the state policy of ensuring the development and financial security of priority sectors of the national economy of Ukraine. *Modeling the development of the economy system*. no. 2(4). P. 40–45.
9. Berezivskyi, Y., Zbarsky, V., Zbarska, A. (2021). Integral evaluation as the basis of analytical support for managing the competitiveness of socially-oriented retailers. *Accounting*. no 7 (4). P. 825–836.